

جایگاه مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی در کتاب‌های درسی دانش آموزان کم‌توان ذهنی دوره ابتدایی (سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱)

مهناز رشتیانی

کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی، آموزگار مدرسه استثنایی توحید ۱ شهرستان سرپل ذهاب

چکیده

روانشناسی تربیتی به عنوان یک رشته علمی آموزش و یادگیری را مورد مطالعه قرار می دهد. دانش روانشناسی تربیتی، دارای اهمیت اساسی در حل مسائل تدریس و تربیت است. پژوهش حاضر با هدف بررسی جایگاه مفاهیم مرتبط با مقوله های روان‌شناسی تربیتی در کتاب‌های درسی دانش آموزان کم‌توان ذهنی دوره اول و دوم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ در نظام آموزشی ۳-۳-۶ با روش تحلیل محتوای کمی انجام پذیرفته است. ابزار گردآوری داده‌ها، سیاهه تحلیل محتوا می-باشد، که روایی آن توسط متخصصان این حوزه تأیید شده. به منظور تعیین پایایی ابزار تحقیق از روش بازآزمایی استفاده شد و مقدار ضریب همبستگی ۰/۸۶ حاصل گردید. یافته‌های حاصل از تحلیل با استفاده از نرم افزار SPSS-25 و روش آماری غیرپارامتریک نشان داد که بین کتاب‌های درسی دانش آموزان کم توان ذهنی هر شش پایه ابتدایی از نظر پرداختن به مفاهیم مرتبط با مقوله های روان‌شناسی تربیتی در سه قلمرو ۱- یادگیری، ۲- هوش، استعداد و خلاقیت، ۳- تغییر و اصلاح رفتار تفاوت معنادار وجود ندارد. و تقریباً توزیع هر سه مقوله در کتاب‌های درسی شش پایه یکنواخت می‌باشد. بنابراین ضروری است نهاد آموزش و پرورش، بسترهای لازم را برای توجه هرچه بیشتر به جنبه‌های مختلف روان‌شناسی تربیتی در تمامی پایه‌های تحصیلی به طور متوازن و یکنواخت فراهم نماید.

واژگان کلیدی: روان‌شناسی تربیتی، کتاب‌های درسی دانش آموزان کم‌توان ذهنی، دوره ابتدایی.

مقدمه

روان‌شناسی یکی از ارکان مهم تعلیم و تربیت است که به مطالعه علمی رفتار و فرآیندهای ذهنی می‌پردازد. و روان‌شناسی تربیتی امروزه به عنوان تعلیم و تربیت تجربی و یا شاخه‌ای از روان‌شناسی کاربردی شناخته شده است. روان‌شناسی تربیتی، علمی است که به ماهیت و چگونگی یادگیری، روش‌های آموزشی، سنجش و ارزشیابی آموخته‌های یادگیرندگان می‌پردازد (کریمی، ۱۳۸۰: ۵). روان‌شناسی تربیتی یک زیرشاخه نسبتاً جوان است که در سال‌های اخیر رشد چشمگیری را تجربه کرده است. روان‌شناسی به عنوان یک علم جداگانه تا اواخر دهه ۱۸۰۰ ظهور نکرد، بنابراین علاقه قبلی به روان‌شناسی تربیتی بیشتر توسط فیلسوفان تربیتی تقویت می‌شد. یوهان هربارت، فیلسوف را پدر روان‌شناسی تربیتی می‌دانند هربرت معتقد بود که علاقه دانش آموز به یک موضوع تأثیر فوق العاده ای در نتیجه یادگیری دارد. وی معتقد است معلمان هنگام تصمیم‌گیری برای مناسب‌ترین نوع آموزش باید این موضوع را در نظر بگیرند. بعداً، ویلیام جیمز، روان‌شناس و فیلسوف سهم قابل توجهی در این زمینه داشت. آغاز روان‌شناسی تربیتی را باید بین سال‌های ۱۸۸۰ و ۱۹۰۰ دانست. در این دو دهه است که تحقیقات تجربی در مورد خصوصیات انسان و قدرت‌های ذهنی او شروع گردید. این تحقیقات به سه دسته اندازه‌گیری، روان‌شناسی کودک و یادگیری تقسیم می‌شوند (مک دانلد، ۱۳۶۶: ۱۰). شاخه روان‌شناسی تربیتی را چندین نفر از پیشگامان روان‌شناسی، قبل از شروع قرن بیستم بنیان نهادند. سه تن از این پیشگامان که نقش بیشتری داشتند، عبارتند از:

الف. ویلیام جیمز^۱

بعد از تدوین اولین درسنامه روان‌شناسی با عنوان «اصول روان‌شناسی» به ارائه چندین سخنرانی با موضوع گفتگو با معلمان پرداخت. جیمز، خاطرنشان ساخت که روان‌شناسی آزمایشگاهی اغلب نمی‌تواند به ما بگوید که چگونه به‌طور اثربخش به کودکان آموزش دهیم. او بر اهمیت مشاهده تدریس و یادگیری در کلاس‌ها به منظور بهبود آموزش تأکید داشت. یکی از توصیه‌های وی این بود که معلمان برای کمک به رشد ذهنی کودکان باید درس را از نقطه‌ای شروع کنند که کمی فراتر از سطح دانش و فهم کودک باشد.

ب. جان دیویی^۲

دومین پیشگام در شکل‌گیری روان‌شناسی تربیتی، جان دیویی است که نقش بسزایی در کاربرد علمی روان‌شناسی داشت. دیویی، اولین آزمایشگاه روان‌شناسی تربیتی را در سال ۱۸۹۴ در دانشگاه شیکاگو در ایالات متحده امریکا راه‌اندازی کرد. نخستین ایده او این بود که به کودک به عنوان یادگیرنده‌ای فعال بنگریم، قبل از دیویی، اعتقاد بر این بود که کودکان باید ساکت در صندلی‌های خود بنشینند و منفعلانه و طوطی‌وار مطالب را یاد بگیرند. در حالی که او معتقد بود که کودکان از طریق عمل کردن به بهترین شکل یاد می‌گیرند. ما مدیون این ایده او هستیم که در آموزش باید کودک را به صورت کلی در نظر گرفت و بر انطباق او با محیط تأکید کرد. او اعتقاد داشت که کودکان را نباید تنها با موضوع‌های تحصیلی مورد آموزش قرار داد بلکه باید آنها یاد بگیرند که چگونه فکر کنند و با دنیای بیرون از مدرسه انطباق یابند. به‌ویژه وی فکر می‌کرد که کودکان باید یاد بگیرند که چگونه مسائل را حل کنند. دیویی، این ایده آزادمنشانه را زمانی مطرح کرد که کیفیت آموزش تنها برای عده کمی از کودکان، به‌ویژه پسران خانواده‌های مرفه، مطرح بود. وی یکی از روان‌شناسان و مربیان بانفوذ بود که بر آموزش مناسب برای همه کودکان گروه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و قومی اصرار داشت.

¹ William James² John Dewey

پ. ادوارد ثرندایک^۱

سومین پیشگام این عرصه از علم که می‌توان او را آغازگر تأکید بر سنجش و اندازه‌گیری و ارتقای شالوده علمی یادگیرندگان دانست. ثرندایک، عنوان کرد که یکی از مهمترین تکالیف مدرسه، پرورش مهارت‌های استدلال کردن در کودکان است. او مطالعه علمی آموزش و یادگیری را بنیان نهاد. به‌ویژه این باور را تقویت کرد که روان‌شناسی تربیتی باید بنیان علمی داشته و به شدت بر اندازه‌گیری مبتنی باشد. روش او برای مطالعه یادگیری، هدایت‌کننده روان‌شناسی تربیتی در طول نیمه اول قرن بیستم بود. در روان‌شناسی امریکایی، رویکرد بی.اف. اسکینر که بر اساس باورهای ثرندایک بنا نهاده شده بود، تأثیر شگرفی بر روان‌شناسی تربیتی در دهه‌های میانی قرن بیستم گذاشت. دیدگاه رفتاری او، دربرگیرنده تلاش‌های وی برای تعیین دقیق بهترین شرایط یادگیری بود (بیابانگرد، ۱۳۹۸: ۷). روان‌شناسی تربیتی، بیشتر حاصل جمع دو علم روان‌شناسی و تربیت است. شناختی که از روان‌شناسی به دست می‌آید در فعالیت‌های کلاس درس و مدرسه مورد استفاده قرار می‌گیرد. این علم، یک علم پیچیده است و در دین، فلسفه و روان‌شناسی محض که شامل مطالعات آزمایشگاهی روی حیوانات است، ریشه دارد. از آنچه ذکر شد، می‌توان هدف‌های ویژه روان‌شناسی تربیتی را به اختصار این‌گونه بیان نمود:

الف. فراهم کردن اطلاعات و شناخت‌های عملی یا کاربردی

بینش در معنای کامل اصول روان‌شناسی تربیتی (شناخت، آگاهی و فهمیدن)، نه برای حفظ کردن یا به‌خاطر سپردن، بلکه به عنوان ابزاری که در آموزش و پرورش موثر، مورد استفاده قرار می‌گیرد. شناخت جنبه‌های مختلف رشد و تکامل و اثرهای محیطی آن. آشنایی با مفاهیم فنی برای کسب توانایی شناخت ادبیات شغلی، به منظور برقراری ارتباط با همکاران و درک بهتر مسائل حرفه‌ای در معلمی.

ب. مهارت‌ها و توانش‌ها

مهارت در انتخاب، ساختن و کاربرد وسایل و فنون خاص ارزشیابی درسی و رشدی محصلان. توانایی هماهنگ ساختن کوشش‌های مدرسه با اصول رشد و تکامل محصلان. توانایی برانگیختن محصلان به حداکثر تلاش در رسیدن به هدف‌های مطلوب.

پ. ایجاد گرایش‌ها، رغبت‌ها و درک (ارج‌گذاری)

شناخت محصل به عنوان یک ارگانیزم در حال رشد و تکامل، شناختن و درک ارزش و مقام او و اعتقاد نامحدود به اینکه محصل می‌تواند، رشد کند. یک ذهن باز و انتقادی نسبت به روش‌شناسی و درک نقش تحقیق در اصلاح آموزش و پرورش. رغبت فزاینده در روان‌شناسی یادگیرنده و کاربرد آن در کلاس. هدف غایی روان‌شناسی تربیتی عبارت است از، توانا ساختن معلم در کاربرد مفاهیم و اصول روان‌شناختی در اصلاح عمل آموزش و پرورش (شعاری‌نژاد، ۱۳۷۵). کودکان و دانش‌آموزان کم توان ذهنی آموزش پذیر، کودکانی هستند که با وجود توانایی یادگیری خواندن، نوشتن و عملیات ساده ریاضی از طریق آموزش و تمرین، نسبت به کودکان عادی همسال خود دارای تفاوت‌هایی هستند. به طور سنتی کودکانی با بهره هوشی کمتر از ۷۰ جزء افراد کم توان ذهنی دسته بندی می‌شوند (برادینوا و همکاران، ۲۰۰۵). در طول فرآیند رشد حرکتی در کودکان بهنجار، اطلاعات ادراکی و حرکتی به صورت طبیعی پیوند برقرار می‌کنند. به اعتقاد برخی متخصصان رشد حرکتی، مانند دلاکاتو، بسیاری از مشکلات یادگیری حاصل نابسامانی‌هایی است که بر اثر عوامل ژنی، عفونت‌های بارداری یا محرومیت‌های محیطی دوران رشد، در سیستم عصبی ایجاد می‌شود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که احتمالاً در کودکان ناهنجار از جمله کودکان کم توان ذهنی ارتباط‌های مناسب بین ادراک و حرکت در طول فرآیند رشد و به ویژه دوره‌های حساس شکل نگرفته است (هریس، ۲۰۰۵). آموزش کودکان کم توان ذهنی توسط کتاب‌های که به طور ویژه برای این دانش‌آموزان طراحی شده انجام می‌گیرد.

¹ Edvard Thorndike

کتاب درسی از مهم‌ترین و در دسترس‌ترین رسانه‌های آموزشی می‌باشد که نقش ارزشمندی در نظام تعلیم و تربیت ایفا می‌کند. بسیاری از پژوهشگران، کتاب درسی را به عنوان یکی از رسانه‌های کارآمد و اثربخش در زمینه آموزش و پرورش و تامین نیازهای مادی و معنوی دانش آموزان محسوب کرده‌اند. کتاب‌های آموزشی توانسته‌اند، در کنار ابزار پیچیده و سریع توسعه یافته‌ی رسانه‌ها در سراسر نظام‌های آموزشی جهان همچنان اهمیت خود را حفظ کنند (محسن زاده یزدی و علیزاده فرد، ۱۳۹۵). اهمیت کتاب-های درسی تنها از جنبه‌ی ابزاری برای آموزش مطرح نیست، بلکه کاربرد گسترده‌ی آن در مدارس، دانش‌آموزان را در معرض عقاید، ایده‌ها و افکار گوناگونی قرار می‌دهد (نوریان، ۱۳۹۵: ۱۹). در این پژوهش کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی دانش آموزان کم توان ذهنی در نظام آموزشی ۳-۶ مورد تحلیل قرار می‌گیرند. پژوهش‌های اندکی در این زمینه انجام پذیرفته است که از جنبه‌ها و شیوه‌های مختلفی به بررسی مؤلفه‌ها، ابعاد، مقوله‌ها و شاخص‌های مختلفی مرتبط با روان‌شناسی تربیتی در کتاب‌های درسی پرداخته، از جمله این تحقیقات می‌توان به این موارد اشاره نمود:

پاکار (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های علوم شش پایه دبستان با مؤلفه سلامت» به دنبال، تحلیل محتوای کتاب‌های علوم شش پایه دوره ابتدایی، بر اساس مؤلفه‌های سلامت جسمی، روانی، عاطفی، جنسی، معنوی و اجتماعی بوده است. در این پژوهش واحد تحلیل عکس و واحد ثبت صفحه بوده. جامعه آماری کتاب علوم شش پایه دوره دبستان سال ۹۵-۱۳۹۴ بوده است. نتایج این پژوهش بیانگر این است که به مؤلفه سلامت جسمی بیش از سایر مؤلفه‌ها توجه شده و سلامت روانی و جنسی کمترین میزان توجه را به خود اختصاص داده‌اند. ضمن اینکه هر یک از شاخص‌های مؤلفه مذکور به صورت متوازن مورد توجه قرار نگرفته و کتاب‌های درسی به یک نسبت، مؤلفه‌های آموزش سلامت را پوشش نداده‌اند.

لطف آبابی (۱۳۹۱) پژوهشی با عنوان «روان شناسی و آموزش و پرورش کودکان و نوجوانان استثنایی: رویکرد فراگیر و رهائی بخش» انجام داد. او در این مقاله بیان نموده: روان شناسی و آموزش و پرورش کودکان و نوجوانان استثنایی، مانند سایر رشته‌های علوم انسانی، بر نوع معینی از فلسفه زندگی و فلسفه علم بنا می‌شود. بنابراین، لازم است توجه کنیم که نظام تعلیم و تربیتی و نظام آموزش و پرورش استثنایی کشور ما بر کدام رویکرد فلسفی استوار است. این مقاله، که رویکردی فراگیر و رهائی بخش را مورد نظر دارد، بر «فلسفه خردگرایی مینوی و علمی» و بر «رویکرد درمان زندگی ایرانی» بنا شده است. تمام افرادی که در سنین مدرسه هستند، با وجود شباهت‌های انسانی خود، همگی از نظر زیستی و روان شناختی متفاوت از یکدیگرند به گونه‌ای که می‌توان گفت هر کودک یا نوجوان یک فرد استثنایی است و هرچه سن او بالاتر می‌رود استثنایی تر می‌شود و نیازهای آموزشی و پرورشی خاص خود را دارد. همچنین، هر کودک و نوجوانی که در خانواده و جامعه و فرهنگ و دوره تاریخی معین رشد می‌کند، در مقایسه با کودکان و نوجوانان سایر خانواده‌ها و جامعه‌ها و فرهنگ‌ها و دوره‌های تاریخی گوناگون، فردی استثنایی است. حتی اگر کودکان و نوجوانان استثنایی کشور را مطابق با آمارهای جهانی، ۱۲ درصد از کل افراد این دوره‌های سنی بدانیم، آموزش و پرورش استثنایی کشور که با مشکلات اساسی در بنیادهای فلسفی و جوانب کیفی مواجه است از نظر کمی نیز فقط کمتر از ۷ درصد از کودکان و نوجوانان استثنایی کشور را زیر پوشش دارد. نگاه آموزش و پرورش استثنایی کشور به مفهوم کودک و نوجوان استثنایی، یک نگاه سنتی و کاستن گرای است و چندان توجهی به استثنایی بودن مضاعف، کم توانی‌های درست اندیشیدن، اغتشاش هویت و شخصیت، درماندگی آموخته شده اجتماعی و فرهنگی، و روحیات سایکوپاتیک و فقر ویژگی‌های سالم شهروندی، که بسیاری از افراد دچار آنها هستند، ندارد. نگرش سنتی و کاستن گرای را وقتی می‌توان تغییر داد که شأن و ارزش انسانی کودکان و نوجوانان در مفهوم رهائی بخشی آن و متناسب با فلسفه زندگی و فلسفه علوم انسانی متناسب با عصر حاضر، که آن را فلسفه خردگرایی مینوی و علمی نامیده ایم، مورد نظر قرار گیرد.

اسلامی (۱۳۸۸) پژوهشی با عنوان «بررسی میزان توجه به آموزش سلامت در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۸۷-۸۸» انجام داده است. هدف اصلی از انجام دادن این تحقیق، تعیین میزان توجه به آموزش سلامت (جسمانی و روانی) در محتوای کتب درسی دوره‌ی ابتدایی بوده است. در این تحقیق، محتوای کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی تحلیل شده است. در

تحلیل محتوا، تمامی متن، تصاویر، سئوالات و فعالیت‌های یادگیری پیش بینی شده برای فراگیران مورد بررسی قرار گرفته است. در این پژوهش از میان مفاهیم مختلف بهداشتی ۲۰ مؤلفه‌ی بهداشتی انتخاب شده است که نیمی از آن مربوط به سلامت جسمانی و نیمی دیگر مربوط به سلامت روانی می‌باشد. با توجه به اهمیت مسئله سلامت، آموزش سلامت روانی و جسمی در بعضی از کشورها در رأس برنامه‌های ملی و آموزش و پرورش قرار داده شده است بنابراین پرداختن به این موضوع از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

با بررسی مطالعات انجام گرفته مشخص گردید پژوهشی به منظور جایگاه مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی در کتاب‌های درسی دانش آموزان کم توان ذهنی دوره ابتدایی صورت نگرفته است با توجه به این قضیه پژوهش حاضر قصد دارد با تحلیل کتاب‌های درسی دانش آموزان کم توان ذهنی دوره اول و دوم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۱۰ به بررسی و تعیین جایگاه مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی در این کتاب‌ها بپردازد تا از این طریق زمینه مناسبی برای تجدید نظر در کتب درسی مربوطه فراهم آید. در این راستا، تحقیق حاضر درصدد پاسخ‌گویی به پرسش زیر است:

آیا بین کتاب‌های درسی دانش آموزان کم توان ذهنی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی از نظر توجه به مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی تفاوت معناداری وجود دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر به روش توصیفی و از نوع تحلیل کمی محتوا براساس سه مقوله یادگیری؛ هوش، استعداد و خلاقیت و مقوله تغییر و اصلاح رفتار می‌باشد. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی کتاب‌های درسی دانش آموزان کم توان ذهنی پایه‌های اول تا ششم دوره اول و دوم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ بوده است. برای دستیابی به داده‌های دقیق و قابل اعتماد با توجه به محدود بودن جامعه آماری و ماهیت پژوهش از نمونه‌گیری صرف نظر شد و با استفاده از اصل اشباع و روش نمونه‌گیری غیرتصادفی، کل جامعه آماری به عنوان نمونه انتخاب شد.

شیوه‌ی گردآوری اطلاعات در این مطالعه، اسنادی و استفاده از چک لیست‌های مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی است. در این پژوهش برای تهیه معیار توصیف از «سیستم مقوله بندی شده» مربوط به مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی استفاده شد. برای انتخاب معیار توصیف، ابتدا به بررسی پیشینه پژوهش روان‌شناسی تربیتی پرداخته شد. سپس به منظور تعیین روایی و پایایی آن، طبقه‌ای از مقولات که از مطالعه ادبیات حوزه سلامت روانی و بررسی مطالعات استخراج شده بود، برای عده‌ای از کارشناسان و اساتید روان‌شناسی تربیتی ارسال شد تا دیدگاه‌های خود را در خصوص مناسب و مرتبط بودن سازه، شامل قلمروها و مفاهیم مرتبط با آن اعلام نمایند. و پس از چندبار اصلاح، با بهره‌گیری از نظریات تعدادی از اساتید دانشگاه برای تحلیل محتوای کتاب‌ها، مورد استفاده قرار گرفت و نهایتاً چک لیستی تهیه و تدوین گردید و روایی آن توسط متخصصان روان‌شناسی تأیید شد. برای تعیین پایایی ابزار تحقیق روش بازآزمایی (آزمون - آزمون مجدد) بکارگرفته شد و مقدار ضریب همبستگی ۰/۸۶ حاصل گشت که نشان از پایایی ابزار مورد استفاده می‌باشد. نحوی کار در این تحقیق به این صورت است که براساس عملیات برش، محتوای کتاب‌های مورد بررسی به سه بخش متن، تصویر، پرسش و فعالیت تفکیک گردید. سپس مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی که در سه مقوله یادگیری، هوش، استعداد و خلاقیت و مقوله تغییر و اصلاح رفتار در نظر گرفته شده بودند، در متون، تصاویر و پرسش و فعالیت‌ها و به طور کلی در محتوای کتاب‌ها مورد تحلیل قرار گرفتند. برای تحلیل متن از واحد ضبط (تحلیل) به منظور شمارش واحدهای مربوط به مقوله‌های تحقیق در محتوای این کتاب‌ها به کار رفته است. واحد ضبط در قسمت متن و پرسش و فعالیت به صورت جمله در نظر گرفته شده است. این واحد در تصاویر چنین در نظر گرفته شده که هر تصویر بر اساس شاخص‌هایی که در آنها مورد اشاره قرار گرفته به واحدهایی تقسیم شده و بعد شمارش شده است.

برای بررسی نتایج و تفسیر داده‌ها از نرم افزار SPSS-25 و از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. تحلیل داده‌ها نیز با توجه به اینکه داده‌ها به صورت فراوانی و طبقه‌ای با استفاده از روش آزمون مجذور کای^۱ انجام گرفت. به طور کلی با توجه به ادبیات مربوط به موضوع تحقیق، می‌توان مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی و مفاهیم مرتبط با این قلمروها را برای انجام پژوهش تعیین نمود.

مقوله بندی قلمروهای روانشناسی تربیتی:

روان‌شناسی تربیتی از حیث تخصصی و حرفه ای شامل قلمروهای زیر می‌شود:

۱- یادگیری (نظریه‌ها، مفاهیم کلی، راهبردهای یادگیری، پیشرفت تحصیلی، اختلالهای یادگیری و روشهای مداخله ای برای رفع آنها)

۲- شناخت و فرا شناخت (مبانی نظری شناخت و فراشناخت، راهبردها)

۳- هوش، استعداد و خلاقیت (مبانی نظری هوش، تفکر، استعداد و خلاقیت: تشخیص و پرورش آنها)

۴- رشد و تحول

۵- آموزش و پرورش (مکاتب و نظریه‌ها، طراحی و روش‌ها)

۶- تغییر و اصلاح رفتار (مکاتب و نظریه‌ها، اختلال‌های رفتاری، آموزش مهارت‌های زندگی، فرزندپروری)

۷- نگرش و انگیزش (راهبردهای تغییر نگرش‌ها و روش‌های ایجاد انگیزش)

۸- اندازه‌گیری و ارزشیابی

۹- آموزش والدین و مربیان (آموزش خانواده و تربیت معلم) (افروز، ۱۳۹۳: ۱۷).

با توجه به گستردگی قلمرو حوزه روان‌شناسی تربیتی در این مطالعه سه قلمرو مرتبط با: یادگیری- هوش، استعداد و خلاقیت- تغییر و اصلاح رفتار که قابل بررسی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی می‌باشد و در این مقطع اهمیت دارد بررسی می‌گردد. و به عنوان مقوله‌های اصلی در نظر گرفته می‌شود.

یافته‌ها

نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های مورد بررسی جهت پاسخ به سؤال تحقیق به قرار زیر است.

آیا بین کتاب‌های درسی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی از نظر توجه به مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی تفاوت معناداری وجود دارد؟

با توجه به یافته‌های جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود که مجذورکای به دست آمده برای مقوله یادگیری از مقدار جدول در سطح ۰/۰۵ کوچکتر است، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت بین کتاب‌های درسی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی دوره ابتدایی از نظر پرداختن به مقوله یادگیری تفاوت معنادار وجود ندارد. و این مقوله در بین کتاب‌های مورد بررسی به طور یکسان توزیع شده است. و تقریباً در کتاب‌های درسی هر شش پایه در حد انتظار به مقوله یادگیری توجه شده است. در مورد مقوله هوش، استعداد و خلاقیت براساس نتایج جدول شماره ۱، مجذورکای به دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۵ کوچکتر می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت بین کتاب‌های درسی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی دوره ابتدایی از لحاظ توجه به مقوله هوش، استعداد و خلاقیت نیز تفاوت معنادار وجود ندارد، یعنی این مقوله در بین کتاب‌های درسی مورد بررسی به طور یکسان توزیع شده است. و میزان توجه به این مقوله در کتاب‌های هر شش پایه تقریباً در حد انتظار بوده است.

همان‌طور که در جدول شماره ۱ ملاحظه می‌شود، مجذورکای به دست آمده برای مؤلفه تغییر و اصلاح رفتار از مقدار جدول در سطح ۰/۰۵ کوچکتر است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت بین کتاب‌های درسی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی دوره ابتدایی از نظر

^۱ Chi Square Test

پرداختن به مؤلفه تغییر و اصلاح رفتار تفاوت معنادار وجود ندارد. و در کتاب‌های درسی هر شش پایه این مؤلفه تقریباً در حد انتظار مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین برطبق یافته‌های این جدول مقوله تغییر و اصلاح رفتار در بین کتاب‌های درسی مورد بررسی به طور یکسان توزیع شده است.

نتایج جدول شماره ۲ میزان توجه به مفاهیم مرتبط با (مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی را نشان می‌دهد. از آنجا که مجموع تمامی این مفاهیم در این پژوهش، مفهوم روان‌شناسی تربیتی را تشکیل می‌دهد، موضوع از نظر آماری بررسی شد و مجذور کای به دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۰۵ کوچکتر بود، یعنی بین کتاب‌های درسی دانش آموزان کم توان ذهنی دوره ابتدایی از لحاظ توجه مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی تفاوت معناداری وجود ندارد.

بنابراین برطبق یافته‌های این جدول مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی در بین کتاب‌های درسی هر شش پایه به طور یکسان توزیع شده است. و تقریباً در تمامی کتب بررسی شده به مفاهیم مرتبط با روان‌شناسی تربیتی در حدانتظار توجه شده است.

جدول ۱: بررسی وجود تفاوت معنادار بین میزان توجه به مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی در کتاب‌های درسی دانش آموزان کم توان ذهنی دوره ابتدایی

مجدور کای	پایه ششم	پایه پنجم	پایه چهارم	پایه سوم	پایه دوم	پایه اول	پایه‌های تحصیلی	
							مؤلفه‌های سلامت روانی	
df: ۲ p<۰/۰۵ chi square: ۰/۰۸	۸۱	۸۳	۷۵	۸۶	۷۹	۹۱	فراوانی مشاهده شده	یادگیری
	۷۹/۹	۷۹/۷	۶۹/۸	۸۸/۴	۸۱/۳	۸۹/۹	فراوانی مورد انتظار	
df: ۲ p<۰/۰۵ chi square: ۰/۰۹	۵۲	۶۱	۴۷	۵۱	۳۹	۴۳	فراوانی مشاهده شده	هوش، استعداد و خلاقیت
	۵۶	۵۹/۸	۵۰/۱	۴۹/۴	۴۰/۶	۴۵/۲	فراوانی مورد انتظار	
df: ۲ p<۰/۰۵ chi square: ۰/۰۷	۴۵	۳۹	۵۰	۵۱	۴۳	۴۷	فراوانی مشاهده شده	تغییر و اصلاح رفتار
	۴۷/۵	۴۱/۳	۵۲	۴۸/۹	۳۹/۱	۴۹/۱	فراوانی مورد انتظار	

جدول ۲: بررسی وجود تفاوت معنادار بین میزان توجه به مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی در کتاب‌های درسی دانش آموزان کم توان ذهنی دوره ابتدایی

مجدور کای	پایه ششم	پایه پنجم	پایه چهارم	پایه سوم	پایه دوم	پایه اول	فصل‌های کتاب	
							مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی	
df: ۲ p<۰/۰۵ chi square: ۰/۳۱۲	۶۰۱	۵۸۷	۶۳۶	۶۲۴	۵۹۵	۶۱۲	فراوانی مشاهده شده	مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی
	۵۹۴/۳	۶۱۰/۶	۶۴۲/۲	۶۳۷/۹	۶۰۸/۸	۵۰۷/۶	فراوانی مورد انتظار	

بحث و نتیجه گیری

روانشناسی تربیتی، شاخه‌ای از علم روان شناسی است که به ماهیت و چگونگی یادگیری، روش های آموزشی، سنجش و ارزشیابی آموخته های یادگیرندگان می پردازد. روان شناسی تربیتی در بدو تأسیس عمده زمینه‌های تربیتی را شامل می‌شد، اما با رشد سایر حوزه‌های روان شناسی حیطه عمل آن محدود تر گشته و تنها مسائل تربیتی مربوط به شرایط آموزشی و آموزش را شامل شد. روانشناسی تربیتی یکی از مهم ترین رشته هایی است که به بحث و بررسی پیشرفت‌های درسی و نارسائی های تحصیلی یادگیرندگان می پردازد. نظام آموزش و پرورش کشور از ابعاد و جنبه‌های از علم و هنر روان‌شناسی تربیتی در محتوای آموزشی خود استفاده نموده است. تحقیق حاضر قصد دارد مشخص نماید که کتاب‌های درسی دانش آموزان کم توان ذهنی دوره ابتدایی به چه میزان به مفاهیم و مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی می‌پردازند. یافته‌های حاصل از بررسی سؤال پژوهش نشان داد بین میزان توجه به مفاهیم و مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی در کتاب‌های درسی مذکور تفاوت معناداری وجود ندارد و تقریباً توزیع مفاهیم و مقوله‌های روان‌شناسی تربیتی در کتاب‌های درسی هر شش پایه یکنواخت می‌باشد.

در کتاب‌های درسی هر دوره ابتدایی دانش آموزان کم توان ذهنی مقوله های یادگیری، هوش، استعداد و خلاقیت و تغییر و اصلاح رفتار در بین پایه‌های اول تا ششم به طور یکسان توزیع شده است. و به هر سه مقوله در هر همه کتاب ها نسبت به هم در حد انتظار توجه شده است. مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان شناسی تربیتی در بین کتاب‌های هر شش پایه به طور یکسان توزیع شده است. و به این مفاهیم تقریباً در حد انتظار توجه شده است. این امر نشان دهنده اهمیت و جایگاه مفاهیم مرتبط با مقوله‌های روان شناسی تربیتی در برنامه درسی نظام آموزش و پرورش کشور است. این یافته‌ها با نتایج تحقیق اسلامی (۱۳۸۸) است. نتایج پژوهش او بیانگر این است که آموزش سلامت روانی و جسمی در بعضی از کشورها در رأس برنامه‌های ملی و آموزش و پرورش قرار داده شده است.

با توجه به نتایج به دست آمده پیشنهاد می‌شود وزارت آموزش و پرورش با توجه به نیازها جامعه و دانش آموزان و با در نظر گرفتن اهمیت و ضرورت مفاهیم و مقوله‌های متنوع روان‌شناسی تربیتی، به طور متوازن و هدفمندی به مفاهیم، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مختلف روان شناسی تربیتی در پایه‌های تحصیلی دوره‌های مختلف تحصیلی به ویژه دوره ابتدایی و دانش آموزان کم توان ذهنی توجه نماید و برنامه‌های درسی به ویژه محتوای کتب درسی را با توجه به تقویت مفاهیم مرتبط با مقوله های روان شناسی تربیتی برای دانش آموزان طراحی نماید. بنابراین ضروری است نهاد آموزش و پرورش، بسترهای لازم را برای توجه هرچه بیشتر به جنبه‌های مختلف روان شناسی تربیتی در تمامی پایه‌های تحصیلی فراهم نماید. لذا به پژوهشگران پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های بعدی به بررسی مفاهیم، شاخص‌ها، مؤلفه‌ها و مقوله‌های دیگر روان شناسی تربیتی که منطبق با نیازهای دانش‌آموزان نسل جدید باشد در دوره‌های تحصیلی بپردازند.

مراجع

- افروز، غلامعلی. (۱۳۹۳) روان‌شناسی تربیتی کاربردی، تهران: سازمان انجمن اولیا و مربیان.
- اسلامی، زهرا. (۱۳۸۸) بررسی میزان توجه به آموزش سلامت در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی سال تحصیلی ۸۷-۸۸. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- بیابانگرد، اسماعیل. (۱۳۹۸) روان‌شناسی تربیتی، تهران: ویرایش.
- پاکار، زهرا؛ سلیمانی فرد، سعیده؛ ترابی دلویی، مهدیه. (۱۳۹۶) تحلیل محتوای کتاب های علوم شش پایه دبستان با مولفه سلامت. کنفرانس بین المللی روان شناسی، علوم تربیتی و رفتاری، تهران.
- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر. (۱۳۷۵) مبانی روان‌شناختی تربیت، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- کریمی، یوسف. (۱۳۸۰) روان‌شناسی تربیتی، تهران: ارسباران.

- لطف آبادی، حسین. (۱۳۹۱) روان شناسی و آموزش و پرورش کودکان و نوجوانان استثنائی: رویکرد فراگیر و رهائی بخش. مجله تعلیم و تربیت استثنایی، شماره ۱۱۱.
  - محسن زاده یزدی، مریم؛ علیزاده فرد، فاطمه. (۱۳۹۵) تحلیل محتوای کتاب های دوره ی ابتدایی بر حسب سازه بهداشت و سلامت روانی. دومین کنگره بین المللی توانمند سازی جامعه در حوزه علوم اجتماعی، روانشناسی و علوم تربیتی، تهران.
  - مکداند، فردریک. (۱۳۶۶) روان شناسی تربیتی، ترجمه زهره سرمد، تهران: دانشگاه تهران.
  - نوریان، محمد. (۱۳۹۵) راهنمای عملی تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب های درسی دوره ی ابتدایی، تهران: نشر شورا.
-
- Bradinova, I., Shopova, S., Simeonov, E. (2005). Mental retardation in childhood: clinical and diagnostic profile in 100 children. *Genet Couns*, 16(3):239–48.
  - Harris, JC. (2005). *Intellectual Disability: Understanding Its Development, Causes, Classification, Evaluation, and Treatment: Understanding Its Development, Causes, Classification, Evaluation, and Treatment*. Oxford: Oxford University press.